

Romani-Plurilingual Policy Experimentation

Ρομά-Πολυγλωσσικός Πειραματισμός Πολιτικής

Academic coordinator's report on his visit to
12th Primary School, Komotini, Greece
Monday 19 and Tuesday 20 May 2025

Έκθεση του ακαδημαϊκού συντονιστή για την επίσκεψή του στην
12ο Δημοτικό Σχολείο, Κομοτηνή, Ελλάδα
Δευτέρα 19 και Τρίτη 20 Μαΐου 2025

On Monday 19 May 2025 I visited 12th Primary School of Komotini, and on Tuesday 20 May, from 12th Primary School, I held an online meeting with the schools in Amaliada and Volos during which they told and showed me some of the things they would have told and shown me if I had been able to visit their schools in person. While in Komotini, I also visited the poorer of the two Roma settlements, the municipality's Community Centre, and the Education Department of the Prefecture of Rodopi. I am grateful to the principal of 12th Primary School, Dimitra Kesoudidou, for arranging my visit and to the principal, staff and students for giving me such a warm welcome and sharing their RPPE experiences. I am also grateful to Ioanna Desli, teacher of English at the school, for acting as my interpreter, and to the RPPE teams in Amaliada and Volos for preparing and delivering inspiring accounts of their project implementation.

Monday 19 May

Visit to 12th Primary School of Komotini

Introduction

The school was founded in 2009. It has ten classrooms, one computer lab, and two rooms that serve as offices for the teaching staff. All 206 pupils are Roma and are officially regarded as trilingual in Turkish, Romani and Greek; they come from two Roma settlements in the town. The students speak Turkish and in some cases Romani; their grandparents still use Romani, but many of their parents do not. The community is Turkish-speaking, so the students use Greek only at school. The principal told me that her formation as a teacher had not prepared her to meet the challenges posed by students who do not speak a version of the language of schooling as their principal language; the Ministry of Education does not provide any official guidance.

Τη Δευτέρα 19 Μαΐου 2025 επισκέφθηκα το 12ο Δημοτικό Σχολείο Κομοτηνής, και την Τρίτη 20 Μαΐου, από το 12ο Δημοτικό Σχολείο, πραγματοποίησα τηλεδιάσκεψη με τα σχολεία της Αμαλιάδας και του Βόλου, κατά τη διάρκεια της οποίας μου είπαν και μου έδειξαν κάποια από τα πράγματα που θα μου έλεγαν και θα μου έδειχναν αν είχα τη δυνατότητα να επισκεφθώ τα σχολεία τους αυτοπροσώπως. Κατά την παραμονή μου στην Κομοτηνή, επισκέφθηκα, επίσης, τον φτωχότερο από τους δύο οικισμούς Ρομά, το Κέντρο Κοινότητας του Δήμου και το Τμήμα Παιδείας της Νομαρχίας Ροδόπης. Είμαι ευγνώμων στη διευθύντρια του 12ου Δημοτικού Σχολείου, Δήμητρα Κεσουδίδου, για τη διοργάνωση της επίσκεψής μου, αλλά και για τη θερμή υποδοχή από τη διευθύντρια, το προσωπικό και τους μαθητές και τις μαθήτριες που με υποδέχτηκαν τόσο θερμά και μοιράστηκαν τις εμπειρίες τους από το RPPE. Είμαι επίσης ευγνώμων στην Ιωάννα Δεσλή, καθηγήτρια Αγγλικών στο σχολείο, που λειτούργησε ως διερμηνέας μου, και στις ομάδες RPPE από την Αμαλιάδα και το Βόλο για την προετοιμασία και την παράδοση εποικοδομητικών αναφορών σχετικά με την υλοποίηση του έργου τους.

Δευτέρα 19 Μαΐου

Επίσκεψη στο 12ο Δημοτικό Σχολείο Κομοτηνής

Εισαγωγή

Το σχολείο ιδρύθηκε το 2009. Διαθέτει δέκα αίθουσες διδασκαλίας, ένα εργαστήριο πληροφορικής και δύο αίθουσες που χρησιμεύουν ως γραφεία για το διδακτικό προσωπικό. Και οι 206 μαθητές είναι Ρομά που θεωρούνται επίσημα τρίγλωσσοι, καθώς μιλούν στην τουρκική, τη Ρομανί και την ελληνική γλώσσα- και προέρχονται από δύο οικισμούς Ρομά της πόλης. Οι μαθητές/τριες μιλούν τουρκικά και σε ορισμένες περιπτώσεις Ρομανί- οι παππούδες τους εξακολουθούν να μιλούν Ρομανί, αλλά πολλοί από τους γονείς τους όχι. Η κοινότητα είναι τουρκόφωνη, οπότε οι μαθητές/τριες χρησιμοποιούν τα ελληνικά μόνο στο σχολείο. Η Διευθύντρια μου είπε ότι η εκπαίδευσή της ως δασκάλα δεν την είχε προετοιμάσει για να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις που θέτουν οι μαθητές/τριες που δεν μιλούν τη γλώσσα του σχολείου ως κύρια γλώσσα- το Υπουργείο Παιδείας δεν παρέχει καμία επίσημη καθοδήγηση.

The Greek education system provides two years of kindergarten. At least one year is obligatory, but many Roma parents fail to comply with this, even though they receive financial incentives to do so. As a result, when their children start primary school they have not been socialized into the routines of schooling. Even when Roma children attend kindergarten they don't necessarily develop the knowledge and skills kindergarten is designed to impart. Dimitra Kesoudidou explained that because Roma children never go far from their settlement, the concepts they acquire from daily life are limited.

The school has 25 teachers: 11 class teachers, 14 specialists and a social worker. A ZEP programme is also available for students who have no knowledge of Greek; it provides one-to-one instruction in Greek for a maximum of three years per student. Five of the school's teachers speak Turkish and one teaches religious education (the Roma in Komotini are Muslim).

The school buildings comprise converted containers, and there are not enough of them to accommodate increased numbers of students and the books and equipment the school has purchased with its Council of Europe grants.

None of the teachers are proficient in Romani, but written forms of the language abound in displays, labels and captions around the school. Dimitra Kesoudidou told me that she and her colleagues use a Greek–Romani dictionary that is available online. When their students don't know a word in Romani, it's usually their grandparents who supply it. The students who are proficient in Romani support simple interaction in the language; in this way, students without the language learn how to conduct a basic conversation.

Dimitra Kesoudidou's introductory presentation of the school's RPPE implementation included a poster that the students made in English and Romani for World Animal Day. She sent the poster to a local newspaper, which published it on their website. Her presentation also described STEM activities using Romani words; I'm not aware that this has been done in any other RPPE school. Dimitra Kesoudidou told me that a teacher of English who had been involved in the RPPE implementation moved from Komotini to a school in Didymoteicho that has Romani students. This led to online communication in Romani between students from the two schools, which caused great excitement.

Dimitra Kesoudidou said that participation in the RPPE has increased students' confidence and given them an enhanced sense of their identity and experience of multilingualism in action. Prior to joining the RPPE the school didn't do anything to accommodate the Romani language, so the project has given teachers new inclusive teaching strategies. The project's focus on the

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα προβλέπει δύο χρόνια νηπιαγωγείου και είναι υποχρεωτικό, αλλά πολλοί γονείς Ρομά δεν το τηρούν, παρόλο που λαμβάνουν οικονομικά κίνητρα για να το κάνουν. Ως αποτέλεσμα, όταν τα παιδιά τους ξεκινούν το δημοτικό σχολείο δεν έχουν κοινωνικοποιηθεί στη ρουτίνα του σχολείου. Ακόμη και όταν τα παιδιά Ρομά παρακολουθούν το νηπιαγωγείο, δεν αναπτύσσουν απαραίτητα τις γνώσεις και τις δεξιότητες που προβλέπεται να κατακτήσουν στο νηπιαγωγείο. Η Δήμητρα Κεσουδίδου εξήγησε ότι επειδή τα παιδιά Ρομά δεν απομακρύνονται ποτέ από τον οικισμό τους, οι έννοιες που αποκτούν από την καθημερινή ζωή είναι περιορισμένες.

Το σχολείο έχει 25 δασκάλους: 11 γενικής εκπαίδευσης, 14 ειδικής και έναν κοινωνικό λειτουργό. Υπάρχει επίσης ένα πρόγραμμα ΖΕΠ για μαθητές/τριες που δεν έχουν γνώση της ελληνικής γλώσσας- παρέχει ατομική διδασκαλία στην ελληνική γλώσσα για τρία χρόνια το πολύ ανά μαθητή/τρια. Πέντε από τους δασκάλους του σχολείου μιλούν τουρκικά και ένας διδάσκει θρησκευτικά (οι Ρομά στην Κομοτηνή είναι μουσουλμάνοι).

Τα κτίρια του σχολείου αποτελούνται από μετασκευασμένα κοντέινερ και δεν επαρκούν για να φιλοξενήσουν τον αυξημένο αριθμό μαθητών/τριών καθώς και τα βιβλία και τον εξοπλισμό που έχει αγοράσει το σχολείο με τις επιχορηγήσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Κανένας από τους δασκάλους δεν γνωρίζει καλά τη γλώσσα Ρομανί, αλλά οι γραπτές μορφές της γλώσσας αφθονούν σε οθόνες, ετικέτες και λεζάντες σε όλο το σχολείο. Η Δήμητρα Κεσουδίδου μου είπε ότι η ίδια και οι συνάδελφοί της χρησιμοποιούν ένα λεξικό ελληνικών-Ρομανί που είναι διαθέσιμο στο διαδίκτυο. Όταν οι μαθητές τους δεν γνωρίζουν μια λέξη στα Ρομανί, συνήθως την παρέχουν οι παππούδες και οι γιαγιάδες τους. Οι μαθητές/τριες που γνωρίζουν καλά τα Ρομανί υποστηρίζουν την απλή αλληλεπίδραση στη γλώσσα- με αυτόν τον τρόπο, οι μαθητές/τριες που δεν γνωρίζουν τη γλώσσα μαθαίνουν πώς να διεξάγουν μια βασική συζήτηση.

Η εισαγωγική παρουσίαση της Δήμητρας Κεσουδίδου για την εφαρμογή του RPPE στο σχολείο περιλάμβανε μια αφίσα που έφτιαξαν οι μαθητές/τριες στα αγγλικά και στα Ρομανί για την Παγκόσμια Ημέρα των Ζώων. Έστειλε την αφίσα σε μια τοπική εφημερίδα, η οποία τη δημοσίευσε στην ιστοσελίδα της. Η παρουσίασή της περιέγραφε επίσης δραστηριότητες STEM με τη χρήση λέξεων Ρομανί. Όπως γνωρίζω αυτό δεν έχει γίνει σε κανένα άλλο σχολείο RPPE. Η Δήμητρα Κεσουδίδου μου είπε ότι μια καθηγήτρια αγγλικών που είχε συμμετάσχει στην εφαρμογή του RPPE μετακόμισε από την Κομοτηνή σε ένα σχολείο στο Διδυμότειχο που έχει μαθητές Ρομά. Αυτό οδήγησε σε διαδικτυακή επικοινωνία στα Ρομανί μεταξύ των μαθητών/τριών των δύο σχολείων, γεγονός που προκάλεσε μεγάλο ενθουσιασμό.

Η Δήμητρα Κεσουδίδου δήλωσε ότι η συμμετοχή στο RPPE αύξησε την αυτοπεποίθηση των μαθητών/τριών και τους έδωσε μια ενισχυμένη αίσθηση της ταυτότητάς τους και την εμπειρία της πολυγλωσσίας στην πράξη. Πριν από τη συμμετοχή στο RPPE το σχολείο δεν έκανε τίποτα για να φιλοξενήσει τη γλώσσα των Ρομά, οπότε το πρόγραμμα έδωσε στους/στις εκπαιδευτικούς νέες στρατηγικές διδασκαλίας χωρίς αποκλεισμούς. Η εστίαση του έργου στη γλώσσα των Ρομά έχει επίσης εμπλέξει την κοινότητα των Ρομά, ιδίως τους

Romani language has also engaged the Roma community, especially grandparents, and is for everyone a first step towards greater equity and inclusion.

Interaction with students and classroom visits

When I first arrived at the school gate I met a group of grade 4 students playing football in the school yard. I talked to them in English for several minutes; two or three evidently understood quite a lot and responded confidently.

First we visited a grade 3 class (teacher: Vasiliki Avramopoulou). The students performed a poem they had written in Romani and Greek about their aspirations; Ioanna Desli provided the following translation:

"I am a kid"

I want to play, laugh and sing:
I am a kid, I am a kid.
I want love, toys, friends, books:
I am a kid, I am a kid.
I want to be educated.
I want to live a good life.

The class has also made its own picture dictionary, of which I was given a copy. Rather more than half of the students said that they speak Romani at home.

A grade 1 class (teacher: Sule Mehmet, who speaks Turkish) was working on simple addition. Predictably, the children were quite shy. Inappropriately, I asked them if they speak Romani: at their age and with so little experience of life, school and languages, how could they know? Appropriately, they just looked at me.

The first of two grade 4 classes I visited (teacher: Zoe Polkou) comprised the students I met in the yard when I first arrived, so they felt they already knew me. They were keen to ask me questions, and we had a multilingual conversation for about ten minutes, a mixture of English, German, Turkish, Greek and Romani. What they most wanted to know was my age; estimates ranged between 40 and 90 (Dimitra Kesoudidou later told me that grandparents in their community are often not more than 40).

The second grade 4 class (teacher: Berker Cahilil) was working on the universe, using a large poster of the planets and their courses. One student whispered to the teacher that he wanted to ask me a question. He had heard that I was a professor and so would probably know the answer: Are there aliens? I said I didn't know and asked him what he thought. He said he had once seen something in the sky that he thought might be aliens. Again we had questions about my age, after which two or three students started to teach me how to say "My name is David Little" in Turkish. One boy asked me to write my name on the whiteboard.

παππούδες και τις γιαγιάδες, και αποτελεί για όλους/ες ένα πρώτο βήμα προς μεγαλύτερη ισότητα και ένταξη.

Αλληλεπίδραση με τους μαθητές και τις μαθήτριες και επισκέψεις στην τάξη

Όταν έφτασα στην πύλη του σχολείου συνάντησα μια ομάδα μαθητών/τριών της 4ης τάξης να παίζουν ποδόσφαιρο στην αυλή του σχολείου. Τους μίλησα στα αγγλικά για αρκετά λεπτά- δύο ή τρεις προφανώς κατάλαβαν αρκετά και απάντησαν με αυτοπεποίθηση.

Πρώτα επισκεφθήκαμε μια τάξη της Γ' τάξης (δασκάλα: Βασιλική Αβραμοπούλου). Οι μαθητές/τριες ερμήνευσαν ένα ποίημα που είχαν γράψει στα Ρομανί και στα ελληνικά για τις φιλοδοξίες τους- η Ιωάννα Δεσλή παρείχε την ακόλουθη μετάφραση:

"Είμαι παιδί"

Θέλω να παίξω, να γελάσω και να τραγουδήσω:
Είμαι παιδί, είμαι παιδί.
Θέλω αγάπη, παιχνίδια, φίλους, βιβλία:
Είμαι παιδί, είμαι παιδί.
Θέλω να μορφωθώ.
Θέλω να ζήσω μια καλή ζωή.

Η τάξη έφταξε επίσης το δικό της λεξικό εικόνων, του οποίου μου δόθηκε ένα αντίγραφο. Περισσότεροι από τους/τις μισούς/ές μαθητές/τριες δήλωσαν ότι μιλούν Ρομανί στο σπίτι.

Μια τάξη της Α' Δημοτικού (δάσκαλος: Sule Mehmet, που μιλάει τουρκικά) δούλευε πάνω στην απλή πρόσθεση. Όπως ήταν αναμενόμενο, τα παιδιά ήταν αρκετά ντροπαλά. Τα ρώτησα αν μιλούν Ρομά: στην ηλικία τους και με τόσο μικρή εμπειρία ζωής, σχολείου και γλωσσών, πώς θα μπορούσαν να ξέρουν; Αναμενόμενα, απλώς με κοίταξαν.

Η πρώτη από τις δύο τάξεις της 4ης τάξης που επισκέφθηκα (δασκάλα: Ζωή Πόλκου) αποτελούνταν από τους μαθητές και τις μαθήτριες που συνάντησα στην αυλή όταν πρωτοήρθα, οπότε ένιωσαν ότι με γνώριζαν ήδη. Ήταν πρόθυμοι να μου κάνουν ερωτήσεις και είχαμε μια πολύγλωσση συζήτηση για περίπου δέκα λεπτά, ένα μείγμα αγγλικών, γερμανικών, τουρκικών, ελληνικών και Ρομανί. Αυτό που ήθελαν περισσότερο να μάθουν ήταν η ηλικία μου- οι εκτιμήσεις κυμαίνονταν μεταξύ 40 και 90 ετών (η Δήμητρα Κεσουδίδου μου είπε αργότερα ότι οι παππούδες και οι γιαγιάδες στην κοινότητά τους συχνά δεν ξεπερνούν τα 40).

Η δεύτερη τάξη της Δ' Δημοτικού (δάσκαλος: Berker Cahilil) ασχολούνταν με το σύμπαν, χρησιμοποιώντας μια μεγάλη αφίσα με τους πλανήτες και τις πορείες τους. Ένας μαθητής ψιθύρισε στη δασκάλα ότι ήθελε να μου κάνει μια ερώτηση. Είχε ακούσει ότι ήμουν καθηγητής και έτσι πιθανώς θα ήξερα την απάντηση: Υπάρχουν εξωγήινοι; Με ρώτησε. Είπα ότι δεν ξέρω και τον ρώτησα τι πιστεύει. Είπε ότι κάποτε είχε δει κάτι στον ουρανό που πίστευε ότι μπορεί να ήταν εξωγήινοι. Και πάλι είχαμε ερωτήσεις για την ηλικία μου, μετά από τις οποίες δύο ή τρεις μαθητές άρχισαν να μου μαθαίνουν πώς να λέω "Με λένε David Little" στα τουρκικά. Ένα αγόρι μου ζήτησε να γράψω το όνομά μου στον πίνακα.

Meeting with RPPE team

In addition to the principal, in 2024/2025 the project team has comprised: Vasiliki Avramopoulou (grade 3), Sule Mehmet (grade 1), Zoe Polkou (grade 4), Berker Chalil (grade 4), Anastasia Kirgiou (social worker), Gonul Tomba (grade 6) and Dimitris Lourgakis (grade 6).

I opened the meeting by asking whether the team felt that participating in the RPPE has made a difference. They said that it has, in a number of ways. By encouraging students to speak Romani, teachers show that they accept their identity; and for the first time, because it included Romani, students have been willing to do homework. Teachers have used grandparents as linguistic informants, which has increased their involvement in the life of the school. Students welcome the opportunity to talk about their interests in Romani, and it helps them to realize that being Roma is no reason to be shy or embarrassed.

When the RPPE comes to an end, sustainability may be a challenge because a lot of teachers are substitutes who are employed on one-year contracts. I suggested, however, that it should be possible to continue with the kind of activities that have become part of each classroom's daily life, especially as the results have been so encouraging.

The school has tried to find Roma role models to introduce the students to – doctors and other professionals – but without success: Roma who achieve educational success seem unwilling to have contact with their community of origin. One notable exception was a Roma who was employed by the school as a social worker; he was greatly admired by the students.

I concluded the meeting by thanking the team for their commitment to the RPPE and congratulating them on their impressive achievements.

Visit to the municipality's Community Centre

At the time of our visit a seminar on sexually transmitted diseases was in progress, attended by Roma; participants could be tested on the spot and given immediate results and guidance regarding treatment if necessary. Among the participants was the grandmother of one of the students I met when visiting the school; she was about 40. Dimitra Kesoudidou pointed out a former student of the school, probably not more than 16 and already a mother with quite a large toddler on her hip.

Meeting with representatives of the Roma Department

The Community Centre was founded in 2016 with the aim of providing support of all kinds to the more vulnerable sections of the community. The Roma

Συνάντηση με την ομάδα RPPE

Εκτός από τον εντολέα, το 2024/2025 η ομάδα έργου αποτελείται από: Βασιλική Αβραμοπούλου (3η τάξη), Sule Mehmet (1η τάξη), Ζωή Πόλκου (4η τάξη), Berker Chalil (4η τάξη), Αναστασία Κυργίου (κοινωνική λειτουργός), Gonul Tomba (6η τάξη) και Δημήτρης Λουργάκης (6η τάξη).

Ξεκίνησα τη συνάντηση ρωτώντας αν η ομάδα αισθάνεται ότι η συμμετοχή στο RPPE έχει κάνει διαφορά. Είπαν ότι έχει κάνει με διάφορους τρόπους. Με την ενθάρρυνση των μαθητών/τριών να μιλούν Ρομά, οι εκπαιδευτικοί δείχνουν ότι αποδέχονται την ταυτότητά τους- και για πρώτη φορά, επειδή περιλάμβανε Ρομά, οι μαθητές/τριες ήταν πρόθυμοι να κάνουν εργασίες για το σπίτι. Οι δάσκαλοι χρησιμοποίησαν τους παππούδες και τις γιαγιάδες ως γλωσσικούς πληροφοριοδότες, γεγονός που αύξησε τη συμμετοχή τους στη ζωή του σχολείου. Οι μαθητές/τριες καλωσορίζουν την ευκαιρία να μιλήσουν για τα ενδιαφέροντά τους στα Ρομά, και αυτό τους βοηθά να συνειδητοποιήσουν ότι το να είσαι Ρομά δεν είναι λόγος να ντρέπεται ή να νιώθει άβολα.

Όταν το RPPE λήξει, η βιωσιμότητα μπορεί να αποτελέσει πρόκληση, επειδή πολλοί εκπαιδευτικοί είναι αναπληρωτές που απασχολούνται με συμβάσεις ενός έτους. Πρότεινα, ωστόσο, ότι θα πρέπει να είναι δυνατή η συνέχιση του είδους των δραστηριοτήτων που έχουν γίνει μέρος της καθημερινής ζωής κάθε τάξης, ιδίως επειδή τα αποτελέσματα ήταν τόσο ενθαρρυντικά.

Το σχολείο προσπάθησε να βρει πρότυπα Ρομά για να γνωρίσουν οι μαθητές/τριες - γιατρούς και άλλους επαγγελματίες - αλλά χωρίς επιτυχία: Οι Ρομά που σημειώνουν εκπαιδευτική επιτυχία δεν φαίνεται να επιθυμούν να έχουν επαφή με την κοινότητα καταγωγής τους. Μια αξιοσημείωτη εξαίρεση ήταν ένας Ρομά που απασχολούνταν στο σχολείο ως κοινωνικός λειτουργός- τον θαύμαζαν πολύ οι μαθητές/τριες.

Ολοκλήρωσα τη συνάντηση ευχαριστώντας την ομάδα για τη δέσμευσή της στο RPPE και συγχαίροντάς την για τα εντυπωσιακά της επιτεύγματα.

Επίσκεψη στο κοινοτικό κέντρο του δήμου

Την ώρα της επίσκεψής μας βρισκόταν σε εξέλιξη ένα σεμινάριο για τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, το οποίο παρακολουθούσαν Ρομά- οι συμμετέχοντες/ουσες μπορούσαν να εξεταστούν επί τόπου και να λάβουν άμεσα αποτελέσματα και καθοδήγηση σχετικά με τη θεραπεία, εάν ήταν απαραίτητο. Μεταξύ των συμμετεχόντων ήταν και η γιαγιά ενός από τους μαθητές που συνάντησα κατά την επίσκεψή μου στο σχολείο- ήταν περίπου 40 ετών. Η Δήμητρα Κεσουδίδου επεσήμανε μια πρώην μαθήτριά του σχολείου, πιθανότατα όχι πάνω από 16 ετών και ήδη μητέρα με ένα αρκετά μεγάλο νήπιο δίπλα της.

Συνάντηση με εκπροσώπους του Τμήματος Ρομά

Το Κοινοτικό Κέντρο ιδρύθηκε το 2016 με στόχο την παροχή κάθε είδους υποστήριξης στα πιο ευάλωτα τμήματα της κοινότητας. Το τμήμα Ρομά αποτελείται από έναν κοινωνικό

Department comprises a social worker, a nurse, a teacher and a mediator. Its aim is to integrate Roma in the community, providing educational support, access to health care and housing, and help in interacting with the public sector generally. The department supports 580 Roma families, 90 per cent of whom are Muslim and officially trilingual, though only some of them have retained Romani. Between 80 and 90 per cent of adult Roma are unemployed and live on benefits. Living conditions in the two settlements are very poor; some houses are made of wood, plastic, even paper.

The Community Centre approaches the families of children who don't come to school regularly and tries to find out why. The reason may be simple (e.g. a lack of appropriate clothing) or more serious (e.g. domestic violence), or just indifference. The Roma Department's teacher has a programme to help adult Roma to gain the primary education diploma. The department is also working with schools to encourage Roma to vaccinate their children and to go to the doctor on their own.

The past twelve years have seen a significant improvement in the school attendance of Roma children. The Community Centre emphasizes the importance of children attending kindergarten and progressing through primary to secondary school. The early marriage of Roma girls means that the Roma who go to secondary school are mostly boys. Currently, 120 Roma students are attending secondary schools in Komotini, though many of them find it difficult to meet the educational challenge at this level.

I explained why I was in Komotini and outlined the aims of the RPPE, briefly describing the other nine participating schools. I said that the RPPE's emphasis on the Romani language has clearly had a positive impact in all the schools, enhancing the motivation of Roma students and fostering greater social cohesion in schools where Roma are educated together with non-Roma. But I also said that the social inclusion of Roma cannot be achieved by education alone, and there are no easy solutions to the problems that confront all countries with Roma communities. I was asked whether I knew how to discourage the early marriage of Roma girls. I replied that the RPPE school in Škocjan has made a film entitled *Let Children be Children*, which advocates against the early marriage of Roma girls. The film was entered in the video competition *SIFOROMA* (part of the project *National Platform for Roma*) and won first prize. The deputy mayor of Komotini asked whether the film might be made available with Greek subtitles; I promised to look into it with the relevant colleague, Ján Cerle, in Škocjan. (When I returned home from Komotini I contacted Ján Cerle, who is very willing to make the film available to the Greek authorities. I put the deputy mayor in touch with him.)

λειτουργό, μια νοσοκόμα, έναν εκπαιδευτικό και έναν διαμεσολαβητή. Στόχος του είναι η ενσωμάτωση των Ρομά στην κοινότητα, παρέχοντας εκπαιδευτική υποστήριξη, πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη και τη στέγαση και βοήθεια στην αλληλεπίδραση με τον δημόσιο τομέα γενικά. Το τμήμα υποστηρίζει 580 οικογένειες Ρομά, το 90% των οποίων είναι μουσουλμάνοι και επίσημα τρίγλωσσοι, αν και μόνο μερικοί από αυτούς έχουν διατηρήσει τη Ρομανί. Μεταξύ 80 και 90 τοις εκατό των ενηλίκων Ρομά είναι άνεργοι και ζουν με επιδόματα. Οι συνθήκες διαβίωσης στους δύο οικισμούς είναι άθλιες- ορισμένα σπίτια είναι φτιαγμένα από ξύλο, πλαστικό, ακόμη και χαρτί.

Το κοινοτικό κέντρο προσεγγίζει τις οικογένειες των παιδιών που δεν πηγαίνουν τακτικά στο σχολείο και προσπαθεί να μάθει τους λόγους. Ο λόγος μπορεί να είναι απλός (π.χ. έλλειψη κατάλληλου ρουχισμού) ή πιο σοβαρός (π.χ. ενδοοικογενειακή βία) ή απλώς αδιαφορία. Ο δάσκαλος του Τμήματος Ρομά έχει ένα πρόγραμμα για να βοηθήσει τους ενήλικες Ρομά να αποκτήσουν το δίπλωμα πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το τμήμα συνεργάζεται επίσης με τα σχολεία για να ενθαρρύνει τους Ρομά να εμβολιάζουν τα παιδιά τους και να πηγαίνουν μόνοι τους στο γιατρό.

Τα τελευταία δώδεκα χρόνια έχει σημειωθεί σημαντική βελτίωση της σχολικής φοίτησης των παιδιών Ρομά. Το Κοινοτικό Κέντρο τονίζει τη σημασία της φοίτησης των παιδιών στο νηπιαγωγείο και της προόδου τους από την πρωτοβάθμια στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ο πρόωρος γάμος των κοριτσιών Ρομά σημαίνει ότι οι Ρομά που πηγαίνουν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι κυρίως αγόρια. Επί του παρόντος, 120 μαθητές Ρομά φοιτούν σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Κομοτηνή, αν και πολλοί από αυτούς δυσκολεύονται να ανταποκριθούν στην εκπαιδευτική πρόκληση σε αυτό το επίπεδο.

Εξήγησα γιατί ήρθα στην Κομοτηνή και περιέγραψα τους στόχους του RPPE, περιγράφοντας εν συντομία τα άλλα εννέα σχολεία που συμμετέχουν. Είπα ότι η έμφαση του RPPE στη γλώσσα Ρομά είχε σαφώς θετικό αντίκτυπο σε όλα τα σχολεία, ενισχύοντας τα κίνητρα των μαθητών/τριών Ρομά και προωθώντας τη μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή στα σχολεία όπου οι Ρομά εκπαιδεύονται μαζί με μη Ρομά. Είπα, όμως, επίσης, ότι η κοινωνική ένταξη των Ρομά δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την εκπαίδευση και ότι δεν υπάρχουν εύκολες λύσεις στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν όλες οι χώρες με κοινότητες Ρομά. Με ρώτησαν αν ήξερα πώς να αποθαρρύνω τον πρόωρο γάμο των κοριτσιών Ρομά. Απάντησα ότι το σχολείο RPPE στο Škocjan έχει γυρίσει μια ταινία με τίτλο *Let Children be Children*, η οποία τάσσεται κατά του πρόωρου γάμου των κοριτσιών Ρομά. Η ταινία συμμετείχε στον διαγωνισμό βίντεο *SIFOROMA* (μέρος του έργου *Εθνική πλατφόρμα για τους Ρομά*) και κέρδισε το πρώτο βραβείο. Ο αντιδήμαρχος Κομοτηνής ρώτησε, αν η ταινία θα μπορούσε να διατεθεί με ελληνικούς υπότιτλους. Υποσχέθηκα να το εξετάσω με τον αρμόδιο συνάδελφο, Ján Cerle, στο Škocjan. Όταν επέστρεψα από την Κομοτηνή επικοινωνήσαμε με τον Ján Cerle, ο οποίος είναι πολύ πρόθυμος να διαθέσει την ταινία στις ελληνικές αρχές. Έφερα σε επαφή μαζί του τον αντιδήμαρχο.

Tuesday 20 May

Visit to Roma settlement

I started the day by visiting the poorer of the two Roma settlements (about 2,000 inhabitants) with Dimitra Kesoudidou, Dimitris Lourgakis and Ioanna Desli. We were met by a member of the Roma community who is employed by the school as a cleaner. She took us on a short tour of the settlement; there were obvious signs of great poverty. We met various members of the community, several great grandparents among them. They were of various ages, but most seemed to be not more than 60; they spend much of their time minding their great grandchildren.

Dimitra Kesoudidou is clearly well known in the community; she was addressed with respect but also confidence. One great-grandfather spent several minutes complaining to her about the poor drainage in the settlement: when it rains, the unmade roads flood badly (this keeps many children from coming to school). She explained that roads are not her responsibility and encouraged him to raise the matter with the municipality.

Online meeting with schools in Amaliada and Volos

From 10.00 to 11.30 I met the schools in Amaliada and Volos online. I had previously asked them to tell and show me some of the things they would have told and shown me if I had been able to visit them in person.

4th Primary School of Amaliada used a smartphone to take me on a virtual tour of the school, starting in the school yard with words of welcome from the principal, Dimitrios Bantounas. In the course of the visit I was introduced to students from all classes. As we progressed through the school, groups of students greeted me in Greek, Romani and English and presented readings and songs in all three languages. A project on Romani culture and customs included pictures the students had painted, texts they had written, and a typical Romani wedding dance. Overall, the presentation showed that translanguaging between Greek, Romani and English is central to the school's RPPE implementation.

10th Primary School of Nea Ionia was represented online by Kostas Charatsis (principal), Michaila Milioka, Pepi Sotopoulou and Zoi Ioannidou. They reported on nine RPPE actions:

1. The bilingual school newspaper, which aims to strengthen students' reading, writing and speaking skills in Greek and to develop their writing skills in

Τρίτη 20 Μαΐου

Επίσκεψη σε οικισμό Ρομά

Ξεκίνησα την ημέρα με επίσκεψη στον φτωχότερο από τους δύο οικισμούς Ρομά (περίπου 2.000 κάτοικοι) μαζί με τη Δήμητρα Κεσουδίδου, τον Δημήτρη Λουργάκη και την Ιωάννα Δεσλή. Μας συνάντησε ένα μέλος της κοινότητας των Ρομά που εργάζεται στο σχολείο ως καθαρίστρια. Μας έκανε μια σύντομη ξενάγηση στον οικισμό- υπήρχαν εμφανή σημάδια μεγάλης φτώχειας. Συναντήσαμε διάφορα μέλη της κοινότητας, ανάμεσά τους και αρκετούς προπάππους και παππούδες. Ήταν διαφόρων ηλικιών, αλλά οι περισσότεροι δεν φαίνονταν να είναι πάνω από 60 ετών- περνούν μεγάλο μέρος του χρόνου τους φροντίζοντας τα δισέγγονά τους.

Η Δήμητρα Κεσουδίδου είναι σαφώς γνωστή στην κοινότητα. Της απευθύνθηκαν με σεβασμό αλλά και εμπιστοσύνη. Ένας προπάππους ξόδεψε αρκετά λεπτά παραπονούμενος σε αυτήν για την κακή αποχέτευση στον οικισμό: όταν βρέχει, οι αδιαμόρφωτοι δρόμοι πλημμυρίζουν άσχημα (αυτό εμποδίζει πολλά παιδιά να πάνε στο σχολείο). Εκείνη του εξήγησε ότι οι δρόμοι δεν είναι δική της αρμοδιότητα και τον ενθάρρυνε να θέσει το θέμα στο δήμο.

Διαδικτυακή συνάντηση με σχολεία της Αμαλιάδας και του Βόλου

Από τις 10.00 έως τις 11.30 πραγματοποιήσα διαδικτυακή συνάντηση με τα σχολεία της Αμαλιάδας και του Βόλου. Προηγουμένως τους είχα ζητήσει να μου πουν και να μου δείξουν κάποια από τα πράγματα που θα μου έλεγαν και θα μου έδειχναν, αν είχα τη δυνατότητα να τα επισκεφτώ από κοντά.

Το 4ο Δημοτικό Σχολείο Αμαλιάδας χρησιμοποίησε ένα smartphone για να με ξεναγήσει εικονικά στο σχολείο, ξεκινώντας από την αυλή του σχολείου με λόγια καλωσορίσματος από τον Διευθυντή, Δημήτριο Μπαντούνα. Κατά τη διάρκεια της επίσκεψης συστήθηκαν σε μαθητές/τριες από όλες τις τάξεις. Καθώς προχωρούσαμε μέσα στο σχολείο, ομάδες μαθητών/τριών με καλωσόριζαν στα ελληνικά, τα Ρομανί και τα αγγλικά και παρουσίαζαν αναγνώσεις και τραγούδια και στις τρεις γλώσσες. Μια εργασία σχετικά με τον πολιτισμό και τα έθιμα των Ρομά περιελάμβανε εικόνες που είχαν ζωγραφίσει οι μαθητές/τριες, κείμενα που είχαν γράψει και έναν τυπικό γαμήλιο χορό των Ρομά. Συνολικά, η παρουσίαση έδειξε ότι η διαγλωσσική επικοινωνία μεταξύ ελληνικών, Ρομανί και αγγλικών έχει κεντρικό ρόλο στην εφαρμογή του RPPE στο σχολείο.

Το 10ο Δημοτικό Σχολείο Νέας Ιωνίας εκπροσωπήθηκε διαδικτυακά από τον Κώστα Χαρατσή (Διευθυντή), τη Μιχαέλα Μηλιώκα, την Πέπη Σωτοπούλου και τη Ζωή Ιωαννίδου. Αναφέρθηκαν σε εννέα δράσεις του RPPE:

1. Η δίγλωσση σχολική εφημερίδα, η οποία στοχεύει στην ενίσχυση των δεξιοτήτων ανάγνωσης, γραφής και προφορικού λόγου των μαθητών/τριών στα ελληνικά και στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων γραφής τους στα Ρομανί.

Romani. The newspaper has won an award in the national school newspaper competition.

2. From book to stage: dramatizing and performing a literary work using Greek, Romani and English.
3. Reading Roma stories in Romani and Greek. This activity was supported by building a book corner, for which the school has also received an award.
4. Bilingual student logbooks as a means of developing personal expression and language development.
5. Creating a dictionary in Greek, Romani and English.
6. Making use of peer-tutoring in a project on learning to become active citizens.
7. "The rules of our classroom" negotiated and developed in Greek, Romani and English.
8. Writing haiku in Greek, English and Romani.
9. Creating individual bilingual albums in Greek and Romani, implemented in the Integration Class in 2024/2025.

The presentation ended with a video of members of the bilingual newspaper group.

Meeting with the Education Department of the Prefecture of Rodopi

With Dimitra Kesoudidou I visited the Education Department of the Prefecture of Rodopi, which is responsible for 26 public primary schools, 45 minority primary schools (for Turkish speakers), and 44 kindergartens. We met Katerina Sarafidou, Director of the department, and Ioanna Kostenidou, Manager of Educational Affairs. I explained why I was in Komotini and summarized the aims and achievements of the RPPE. I told them that although the three participating countries have different educational traditions and systems and each of the ten participating schools has its own distinctive history and context, all of them have found that the inclusion of Romani language and culture in the daily life of the classroom has a positive impact on Roma children's willingness to learn. I also told them that I was impressed by the commitment of the RPPE's three Greek schools and the quality of their contribution to the project.

Conclusion

Although I spent only a day and a half in Komotini, my visit was varied and highly informative. I was able to experience 12th Elementary School's RPPE implementation at first hand, reminded of the impressive achievements of the schools in Amaliada and Volos, and briefly introduced to the poorer of Komotini's two Roma settlements. In addition, visits to the Community Centre and the Education Department of the Prefecture of Rodopi provided me with important background information and afforded an opportunity to

H εφημερίδα έχει βραβευτεί στον εθνικό διαγωνισμό σχολικών εφημερίδων.

2. Από το βιβλίο στη σκηνή: δραματοποίηση και απόδοση ενός λογοτεχνικού έργου με τη χρήση της ελληνικής, της Ρομανί και της αγγλικής γλώσσας.
3. Διαβάζοντας ιστορίες στα Ρομανί και στα ελληνικά: Η δραστηριότητα αυτή υποστηρίχθηκε με την κατασκευή μιας γωνιάς βιβλίου, για την οποία το σχολείο έλαβε επίσης βραβείο.
4. Τα δίγλωσσα μαθητικά ημερολόγια ως μέσο ανάπτυξης της προσωπικής έκφρασης και της γλωσσικής ανάπτυξης.
5. Δημιουργία λεξικού στα ελληνικά, Ρομανί και αγγλικά.
6. Αξιοποίηση της διδασκαλίας από ομοτίμους σε ένα πρόγραμμα για την εκμάθηση της ιδιότητας του ενεργού πολίτη.
7. "Οι κανόνες της τάξης μας" διαπραγματεύθηκαν και αναπτύχθηκαν στα ελληνικά, τα Ρομανί και τα αγγλικά.
8. Γράφοντας χαϊκού στα ελληνικά, αγγλικά και Ρομανί.
9. Δημιουργία ατομικών δίγλωσσων λευκωμάτων στα ελληνικά και στα Ρομανί, που εφαρμόστηκαν στην τάξη ένταξης το 2024/2025.

Η παρουσίαση ολοκληρώθηκε με ένα βίντεο με τα μέλη της δίγλωσσης ομάδας εφημερίδων.

Συνάντηση με το Τμήμα Παιδείας της Νομαρχίας Ροδόπης

Μαζί με τη Δήμητρα Κεσουδίδου επισκέφθηκα το Τμήμα Παιδείας της Νομαρχίας Ροδόπης, το οποίο είναι υπεύθυνο για 26 δημόσια δημοτικά σχολεία, 45 μειονοτικά δημοτικά σχολεία (για τουρκόφωνους) και 44 νηπιαγωγεία. Συναντήσαμε την Κατερίνα Σαραφίδου, Διευθύντρια του τμήματος, και την Ιωάννα Κωστανίδου, Υπεύθυνη Εκπαιδευτικών Θεμάτων. Εξήγησα γιατί βρίσκομαι στην Κομοτηνή και συνόψισα τους στόχους και τα επιτεύγματα του RPPE. Τους είπα ότι παρόλο που οι τρεις συμμετέχουσες χώρες έχουν διαφορετικές εκπαιδευτικές παραδόσεις και συστήματα και κάθε ένα από τα δέκα συμμετέχοντα σχολεία έχει τη δική του ξεχωριστή ιστορία και το δικό του πλαίσιο, όλα έχουν διαπιστώσει ότι η ένταξη της γλώσσας και του πολιτισμού των Ρομά στην καθημερινή ζωή της τάξης έχει θετικό αντίκτυπο στην προθυμία των παιδιών Ρομά να μάθουν. Τους είπα επίσης ότι εντυπωσιάστηκα από τη δέσμευση των τριών ελληνικών σχολείων του RPPE και την ποιότητα της συμβολής τους στο έργο.

Συμπέρασμα

Αν και πέρασα μόνο μιάμιση ημέρα στην Κομοτηνή, η επίσκεψή μου ήταν ποικίλη και άκρως κατατοπιστική. Μπόρεσα να βιώσω από πρώτο χέρι την εφαρμογή του RPPE στο 12ο Δημοτικό Σχολείο, να θυμηθώ τα εντυπωσιακά επιτεύγματα των σχολείων της Αμαλιάδας και του Βόλου και να γνωρίσω εν συντομία τον φτωχότερο από τους δύο οικισμούς Ρομά της Κομοτηνής. Επιπλέον, οι επισκέψεις στο Κέντρο Κοινότητας και στο Τμήμα Εκπαίδευσης της Νομαρχίας Ροδόπης μου παρείχαν σημαντικές πληροφορίες και μου έδωσαν την ευκαιρία να περιγράψω τους στόχους και τα επιτεύγματα του RPPE. Δύο εβδομάδες πριν από το καταληκτικό συνέδριο του RPPE στη

describe the aims and achievements of the RPPE. Two weeks before the RPPE's concluding conference in Bratislava, the visit confirmed the success of the project's implementation in the three participating Greek schools.

David Little
16 June 2025

Μπρατισλάβα, η επίσκεψη επιβεβαίωσε την επιτυχία της εφαρμογής του έργου στα τρία συμμετέχοντα ελληνικά σχολεία.

David Little
16 Ιουνίου 2025

